

Черних В. В.
Одеський ПНПУ імені К.Д. Ушинського

**"Особливості формування інформаційно-комунікаційних
компетентностей учнів з вадами слуху"**

Одним із напрямів сучасної соціальної політики в Україні, у контексті реалізації принципів гуманізму, є створення певних умов навчання та виховання дітей з вадами слуху. Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» «держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів». Однією з таких можливостей є рівний доступ до якісної освіти, створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості.

Грунтуючись на підставі Указу Президента України «Про Національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями» [1], Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [2], Наказу МОН України «Про затвердження програми професійної підготовки інвалідів із слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» [3] та Згідно з Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй "Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів" зазначимо, що слід визнавати принцип рівних можливостей в галузі освіти та працевлаштування в інтегрованих структурах для молоді та дорослих, які мають інвалідність. Слід зазначити, що освіта та працевлаштування інвалідів набули статусу невід'ємної складової системи загальної освіти та працевлаштування.

Правова основа професійної освіти і професійної діяльності осіб з вадами слуху почала створюватися за радянських часів. Постанови радянського уряду були спрямовані на надання глухим і слабочуючим права набувати професійну освіту і працювати в закладах і установах для чуючих, визначення доступних і протипоказаних при ураженнях слуху спеціальностей, матеріальне забезпечення глухих учнів і студентів.

Для усунення протиріччя між наявністю в інваліда певних прав і можливістю їх реалізації, яке особливо загострюється в умовах ринкової економіки, починаючи з 1991 р., Уряд України прийняв низку законів, в яких, зокрема, передбачається соціальний захист інвалідів під час вступу до навчальних закладів, навчання, працевлаштування й адаптації на робочому місці. Але ці закони стосуються інвалідів взагалі та не враховують особливостей інвалідів із слуху, а отже, не завжди сприяють розв'язанню їхніх проблем. Таким чином слід зазначити, що, по-перше, вдосконаленню підлягають саме методологічні основи навчання учнів з вадами слуху.

За даними статистики чисельність працюючих інвалідів досягла 354,3 тис. осіб, з яких 3,0% мають захворювання органів слуху, однак, з наведеної кількості 80% інвалідів зайняті у виробничій сфері, переважно у видобувній, обробній промисловості, виробництві електроенергії, газу, води, а також у сільському, лісовому господарстві та мисливстві, на будівництві. Серед об'єктивних причин, що ускладнюють працевлаштування інвалідів, слід виділити незадовільний рівень інформування про звичайні й спеціалізовані робочі місця, недостатню кількість спеціалізованих робочих місць, незацікавленість роботодавців у створенні робочих місць для інвалідів.

Зацікавленість невеликим сегментом наукоємного сектора праці для інвалідів із слуху спонукує до визначення **проблеми** – дослідження психологічних та розумових особливостей учнів з вадами слуха та особливості формування в них інформаційно-комунікативних та комп'ютерних компетентностей.

Для вирішення наведених проблем було поставлено такі **задачі**:

1. Проаналізувати протікання та особливості розвитку психологічних процесів, зокрема мислення, у учнів з вадами слуху.
2. Визначити особливості формування інформаційно-комунікативних та комп'ютерних компетентностей у учнів з вадами слуху та вплив їх сформованості на соціальну адаптацію зазначеної категорії учнів.

3. Сформувати особистісну концепцію педагога та засади навчальної програми для учнів з вадами слуху.

Експериментальні психологічні дослідження Р.М. Боскіс, Н.Г. Морозової, Ж.І. Шиф, Т.В. Розанової та інших учених засвідчують, що мислення у глухих дітей має цілу низку особливостей, котрі зумовлені уповільненим і своєрідним розвитком мовлення та браком уваги до розвитку мовно-розумової діяльності.

Дослідженнями встановлено, що через недорозвиток мовлення у глухих виникають труднощі при оволодінні як образною, так і понятійною формами мислення. Дослідники в галузі сурдопсихології виділяють ряд умов ефективного розвитку мислення у глухих в процесі їх навчання.

Як відомо, початковими формами (стадіями) мислення людини є наочно-дійова та наочно-образна. Наочно-дійове мислення в людини з нормальним слухом функціонує за умов ще недостатнього володіння нею мовленням. Однак мовлення поступово набуває розвитку і починає супроводжувати процес мислення. Мовою людина позначає об'єкти, дії з ними, дає оцінки діям та окремим відношенням. Поступово мовлення набуває функції планування майбутньої дії.

Таким чином було спроектовано цілу систему навчання учнів з вадами слуху логічних залежностей типу "причина-наслідок", "мета-дія", яка включає з'ясування суті тих чи інших логічних відношень у змісті оповідання, створення системи логічних взаємозв'язків, використання знань про логічні залежності при виконанні різноманітних навчальних та життєвих завдань. Було доведено, що в ході оволодіння системами конкретних понять, а також початкового оволодіння ієрархічною понятійною структурою, логічними термінами у глухих і слабочуючих поступово помічається перехід від конкретно-понятійної до абстрактно-понятійної форми мисленевої діяльності [4].

У період переходу до оперування образами мислення людини з нормальним слухом відбувається за допомогою мовлення, тобто мовлення виконує роль основного засобу мислення.

Наочно-дійова форма мислення у глухих людей функціонує майже без мовлення. Люди діють з предметами, не знаючи ані назв предметів, ані назв дій. За таких умов наочно-дійове мислення є недосконалим і не сприяє переходу на новий етап – до наочно-образного мислення.

Необхідною умовою ефективного розвитку початкових форм мислення у осіб з вадами слуху є формування мовлення як засобу мислення на наочно-дійовому й наочно-образному рівнях. Учень повинен набувати практики розв'язування задач, умови яких подаються унаочнюючими засобами. Способи розв'язування задач – реальні дії з предметами чи оперування їх образами. Однак увесь цей процес розв'язування здійснюється в єдності з мовленнєвою діяльністю: людина формулює в мовленні запитання і характеризує наочну ситуацію задачі, описує етапи розв'язування і кінцевий результат.

Спираючись на вище вказані чинники, зазначимо, що особа з вадами слуху має певні проблеми з мисленням: його уповільненість, складність мислити абстрактно, що приводить до зменшення рівня розумової активності, однак інтелектуальна активність може бути скоригована та розвинена. Розумова активність людини с вадами слуху не може бути визнана як така, що перешкоджає оволодінню наукоємної професії, зокрема професій ІТ-напрямків.

Учні з вадами слуху – особливий контингент, під час їх навчання трапляються складності, які не можуть трапитись зі здоровими учнями. Для означеної категорії учнів слід шукати такі методи навчання, які б відзначалися найбільшою візуалізацією та мали корекційний напрямок, наприклад, створення словника термінів з окремих дисциплін. Навчання осіб з вадами слуху будується на таких засадах:

- формування навичок самостійного контролю навчальної діяльності;
- використання елементів проблемного навчання;
- забезпечення комунікативності в процесі навчання, розвинення активної мови учнів.

Під час навчання осіб з вадами слуху акцент ставиться на зорове сприйняття навчального матеріалу [5]. Також слід зазначити, що процес

навчання ІКТ осіб з вадами слуху краще протікає, коли людина має можливість проявити власний інтелектуальний потенціал. Досягнення такого ефекту можливе під час використання на занятті методів активного навчання, зокрема методу ділової гри. Під час проведення таких заходів педагог має можливість покращити психолого-педагогічні умови навчання, а саме:

- створити стійкий інтерес учнів до навчання та позитивну мотивацію учіння;
- активізувати розвинення творчих здібностей;
- забезпечити позитивний емоційний стан під час навчання;
- формувати умови розвинення загальної культури мислення та інформаційної культури
- розвинути процеси рефлексії, самопізнання, самореалізації учнів.

При проведенні таких занять необхідність допомоги з боку викладача може виникнути під час виконання проблемних та творчих завдань. Викладачеві слід правильно спланувати та скоригувати творчий пошук учнів в процесі виконання поставлених завдань [6].

Аналізуючи досвід Регіонального центру освіти інвалідів Національної металургійної академії України стосовно навчання учнів з вадами слуху, зокрема ІТ-технологій, можна відмітити таку особливість проведення занять з ІКТ для зазначеної категорії студентів:

- на всіх заняттях паралельно із викладачем повинен працювати сурдоперекладач;
- викладачеві потрібно готувати до кожного заняття стислий конспект уроку, який у друкованому поданні потрібно роздати кожному учневі для попереднього ознайомлення;
- створення словника професійної лексики;
- робота з засобами візуалізацій навчального матеріалу: мультимедійний проектор;
- використання мультимедійних підручників.

Головним показником якості підготовки фахівця є його професійна компетентність, яка визначається не як сума знань та навичок, а характеризує уміння людини мобілізувати в певній ситуації отримані знання та досвід.

У сучасному суспільстві компетентність розуміється як особливість, що необхідна для виконання дій в конкретній предметній сфері, включаючи вузькоспеціальні знання, навички, спосіб мислення; як сукупність взаємопов'язаних рис особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що стосуються певного кола процесів, які необхідні для продуктивної діяльності; як міру занурення людини у професійну діяльність, у якій знання стають засобом інтелектуальної інтерпретації ситуації [7]. У якості провідних компетентностей, які слід сформувати в учня під час навчання його ІКТ, зокрема програмування, слід вказати на інформатично-комп'ютерні компетентності та в додаток до них, у розрізі навчання осіб з вадами слуху, комунікативні компетентності.

Інформатичні компетентності включають в себе вміння фахівця впевнено орієнтуватись у інформаційних потоках, мати навички пошуку та аналізу отриманих даних та за рахунок отриманих відомостей вирішувати певні проблеми. Інформатичні компетентності слід розглядати, як складові інформаційної культури, яка, в свою чергу, входить до складу загальної культури особистості [8].

Комп'ютерні компетентності відносяться до характеристик особистості, пов'язаних з мотивацією засвоєння необхідних знань, здатністю розв'язувати задачі професійної та навчальної сфери за допомогою обчислювальної техніки та опанувати навички творчого мислення. Комп'ютерні компетентності формуються як на етапі оволодіння обчислювальною технікою, так і в процесі професійної діяльності [9].

Під комунікативними компетентностями розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Це передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути

зрозумілим для партнера у спілкуванні. Комунікативні компетентності формуються в умовах безпосередньої взаємодії з колегами, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається не тільки у процесі безпосередньої взаємодії, а також опосередкованої, в тому числі через літературу, театр, кіно, з яких людина отримує знання про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх підтримки. У процесі опанування комунікативної сфери людина запозичає з культурного середовища засоби аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм [10].

Зазначимо, що відокремлені одна від одної такі компетентності не відповідають вимогам до проблем навчання та подальшої соціалізації осіб з вадами слуху. Таким чином відтворимо власну парадигму професійно-комунікативних компетентностей під час навчання учнів з вадами слуху інформатики, зокрема програмування. Володіння зазначеними компетентностями характеризує людину як таку, яке має глибоку обізнаність у предметній області, націлена на самовдосконалення, самовизначення та зорієнтована на пошук гідної ланки у соціальній ієрархії, наполягає на вдосконаленні професійної діяльності. Визначимо основні компоненти таких компетентностей, які відображені у таблиці 1

Таблиця 1

Професійно-комунікативні компетентності учня з вадами слуху

Вид компоненту	Сутність компоненту
Мотиваційний компонент	<ul style="list-style-type: none"> • мотив професійної орієнтації • мотив розширення знань з комп'ютерних технологій • мотив розвитку особистості • мотив соціальної визначеності
Когнітивний компонент	<ul style="list-style-type: none"> • знання сучасних технологій програмування • вміння аналізувати інформаційні потоки

	<ul style="list-style-type: none"> • вміння використовувати отримані знання у професійній діяльності
Дієвий компонент	<ul style="list-style-type: none"> • визначення комп'ютера як засобу пізнання та самовдосконалення
	<ul style="list-style-type: none"> • комунікативна взаємодія з іншими людьми під час професійної діяльності
Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> • здатність самовираження у професійній діяльності • усвідомлення свого місця у соціальній та професійній сферах • визнання себе, як виробника знань • здатність до самооцінювання власної професійної діяльності

Дивлячись на професійну діяльність ІТ-спеціаліста, зокрема спеціаліста у галузі програмування, відзначимо мету такої діяльності, а саме процес розробки забезпечення для розв'язування певних задач. Спеціаліст з програмування повинен дивитись на кожну задачу з точки зору можливості використання для її розв'язування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Деякі психофізіологічні особливості особи з вадами слуху (перевага наочно-образного мислення над мовно-логічним, недорозвиненість навичок мовлення та комунікацій, проблеми соціальної адаптації) ускладнюють опанування професії ІТ-спеціаліста, зокрема спеціаліста у галузі програмування. З іншого боку, чіткість, увага до деталей, орієнтація на кінцевий результат можуть допомогти особам зазначеної категорії у надбанні професійних навичок спеціаліста у галузі програмування [11].

Під час професійної підготовки учня з вадами слуху велику увагу слід приділяти інформаційним технологіям, які є одночасно об'єктом вивчення і ефективними засобами навчання різних дисциплін зазначеної категорії учнів. При такому підході комп'ютерні системи та технології будуть розглянуті як засіб корекції динаміки протікання психофізіологічних процесів, і як об'єкт, що

використовується для формування зазначених вище професійних компетентностей, які має опанувати учень. Також в процесі формування інформаційно-комунікативних компетентностей треба враховувати, що порушення слуху призводять не лише до погіршення мовної діяльності, а, також, порушують пізнавальну діяльність, що має свій прояв у недосконалому розвитку логічних понять, порушенню абстрактного мислення. Таким чином навчання учнів з вадами слуху сучасних ІКТ повинно ґрунтуватись на процесі підвищення власної самооцінки та самовизначення учня. Для цього вчителю під час навчання слід використовувати не лише наочності, а також письмове та усне мовлення, мімічні жести.

Головним аспектом формування професійних компетентностей учнів з вадами слуху є мотиваційний момент. Абстрактні поняття, такі як «алгоритм», «програма», «інформація» є важкими для розуміння учнів з вадами слуху, тому під час навчання слід наводити приклади зі зрозумілих учням життєвих ситуацій. Слід зазначити, що головне не надати учням означення того чи іншого терміну, а сформуванню розуміння інформаційних процесів та особливостей роботи з інформаційними ресурсами. Також необхідно використовувати індивідуальний підхід до кожного учня, оскільки від того, як рано дитина втратила слух, змінюється методика навчання. Учні, які втратили слух до того, як навчилися розмовляти, та глухі від народження складніше засвоюють абстрактні та логічні поняття.

Однією з важливих складових у процесі формування інформатично-комунікативних компетентностей є діяльність педагога. Його діяльність під час навчання учнів з вадами слуху повинна бути спрямована на формування в учнів практичних навичок використання комп'ютера. Теоретичні ж знання повинні базуватись на моделюванні життєвих ситуацій, які знайомі учневі, лише потім слід вводити абстрактні терміни для їх опанування. Також слід залучати до процесу навчання учнів, які краще та швидше опановують навчальний матеріал. Оскільки такі учні спілкуються один з одним власною мімічною

мовою, це дасть змогу «слабшим» учням вдосконалювати власні надбання. Позитивне значення також має володіння викладача мовою жестів.

Зі всього зазначеного впливають основні засади, на яких повинен будуватись зміст навчальної програми:

- **Простота та наочність.** Під час навчання слід враховувати недостатню можливість учнів з вадами слуху до сприймання матеріалу. Тому наведені під час навчання приклади повинні базуватись на моделюванні життєвих ситуацій, допустима ігрова методика навчання.

- **Науковість.** Слід познайомити учнів з інформатикою, як з наукою, вивчення якої формує, перш за все, світогляд людини. Реалізація цього принципу пов'язана з розкриттям ролі інформаційних процесів у суспільстві, науці, медицині, промисловому та сільськогосподарському виробництві і т. д. Наукові знання повинні надавати учням не лише можливість опанування навичок роботи з комп'ютером, а перш за все бути орієнтовані на їх професійну орієнтацію та соціальну адаптацію.

- **Практична направленість.** Всі надбані компетентності повинні мати прикладний характер, які необхідно частіше закріплювати на практиці.

- **Групові форми навчання.** Аналіз характеру діяльності людей, зайнятих в інформаційній індустрії, показує, що домінуючою є колективна форма діяльності. Крім того особи з вадами слуху відокремлені від активного спілкування з зовнішнім світом, мають сильні психологічні зв'язки один з одним. До того ж атмосфера подібних занять допомагає відтворити добрий психологічний клімат. Також викладач повинен бути не лише носієм знань, а й розуміти проблеми зазначеної категорії учнів, повинен стати керівником таких малих груп.

- **Міжпредметні зв'язки.** Для покращення засвоєння матеріалу слід використовувати поняття та принципи з інших галузей знань, що створює широке поле для опанування інформаційної картини світу [12].

Процес формування інформатично-комунікативних компетентностей учнів з вадами слуху ускладнюється особливостями протікання психологічних

процесів у означеній категорії учнів, а саме: домінуюча позиція зорового сприймання навчального матеріалу, уповільненість розвитку абстрактного мислення. Однак якщо під час навчання учнів з вадами слуху застосовувати групові форми роботи, виділяти міжпредметні зв'язки, інтегрувати в навчальний курс корекційні засади, то під час такого навчання учень отримає не лише ґрунтовні знання з предметної галузі та означені вище компетентності, а також пройде процес соціальної адаптації, що допоможе йому спроектувати власний профорієнтаційний пошук.

Список використаної літератури

1. Наказ Президента України від 13 липня 2001 року N 519/2001 “Про Національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001-2005 роки”.

2. Закон України N 875-XII від 21 березня 1991 року “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”.

3. Наказ МОН України №764 від 17 листопада 2003 року “Про затвердження Програми професійної підготовки інвалідів по слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації”.

4. Марчук Т.Ф. «Шляхи розвитку мислення у глухих дітей» Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – К.: Університет "Україна", 2004. – 448 с.

5. Методы повышения эффективности обучения и воспитания взрослых глухих: Сб. ст. / Под ред. А.П. Гозовой. Л., 1977.

6. Дергачева Л.М. Классификация дидактических игр с позиции различных методологических подходов. // Вестник МГПУ. Серия информатика и информатизация образования. / М.: МГПУ, – 2005, №2 (5), – С. 39-43.

7. Равен Джон. «Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация.» М.: Когито-центр, 2002. – 400 с.

8. Голунова Л.В. Научно-теоретическое обоснование понятия «информационная грамотность»: Материалы Всероссийской научной конференции «Наука и образование», г. Белово, 12–13 апреля 2002 г.

9. Каракозов С.Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности // Педагогическая информатика. 2000. – № 2. – С. 41-55.

10. Козырев В.А. Радионова Н.Ф. Тряпицина А.П. Направления модернизации педагогического образования // Модернизация педагогического образования в Сибири: проблемы и перспективы. Ч.1: Сборник научных статей. Омск: Изд-во ОмГПУ, 2002.

11. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении, М., изд-во МГУ 1990. – 104 с.

12. "Особенности усвоения учебного материала слабослышащими учащимися"/ Изд. Педагогика под ред. Р. М. Боскис, М., 1981 г. – С. 40-65

13. Черних В.В. «Філософські аспекти віртуальної реальності» // «Наукове пізнання: методологія та технологія» під редакцією Кавалерова А.І. Одеса, ПНПУ ім. К.Д. Ушинського №1(23) 2009. – С. 130-135